

MIȘCAREA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR DIN HUNEDOARA ÎNTRE ANII 1849-1867

Ciprian Drăgan

După instaurarea absolutismului, Transilvania a devenit o provincie care depindea direct de guvernul imperial din Viena, având în frunte un guvernator numit de împărat. Reședința guvernatorului a fost stabilită la Sibiu¹.

De altfel pe linia organizării administrative a Transilvaniei, de o importanță aparte este patenta imperială din 13 aprilie 1851 care prevedea organizarea senatului imperial a cărui misiune era de a da ajutor „coroanei și ministerului cu cunoștințele și experiențele sale pentru ca în legislatură să se poată ajunge la uniformitate în ce privește principiile fundamentale”². Aceasta însemna că dreptul de a decide rămânea în continuare un atribut al monarhiei absolutiste austriece. De aceea, când s-au lărgit competențele senatului amintit în sensul discutării și votării bugetului, s-a făcut un pas spre constituționalism, fapt dovedit și de patenta imperială din 5 martie 1860, prin care senatul imperial de la Viena era „înmulțit în mod excepțional prin consilieri extraordinari”³. Prin această hotărâre trei reprezentanți ai poporului român din monarhia austriacă au primit dreptul de intrare în senatul imperial. Este vorba de episcopul Andrei Șaguna, ca reprezentant al poporului român din Transilvania, Andrei de Mocsony, reprezentant al Banatului și Cavaler de Petrina, reprezentant al Bucovinei.

Realizarea parțială a unității de stat prin unirea Moldovei cu Muntenia, la 24 ianuarie 1859, a constituit un nou prilej pentru intensificarea luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania și firește a celor din comitatul Hunedoara. Astfel, într-un raport al cercului Orăștie se spunea, încă din 1858, că „Principatele Moldova și Țara Românească din punct de vedere strategic nu pot exista fără Transilvania. Cine vrea să stăpânească principatele trebuie ‘nainte să cucerească Transilvania’”⁴. Peste un an, în 1859, un alt raport al aceluiași cerc din orașul amintit, adresat ministerului de interne austriac, sublinia că locuitorii din Orăștie susțineau ideea de unire a celor două principate românești⁵.

Înfrângerea Austriei în războiul franco-italo-austriac din 1859 (în luptele de la Magenta și Solferino) a marcat o primă dezmembrare a imperiului prin pierderea provinciilor italiene Toscana, Modena și Lombardia. Faptul a determinat o modificare a atitudinii cercurilor politice de la Viena obligându-se la adoptarea unor soluții politice care anunța introducerea regimului liberal ce a permis elaborarea unor reforme constituționale ce stabileau anumite drepturi provinciilor rămase mai departe în componența imperiului austriac.

Ca atare, după promulgarea, la 20 octombrie 1860, a unei patente de către împăratul Francisc Iosif I și a unui memorabil manifest, prin care se recunoștea individualitatea istorico-politică a țărilor din monarhie, cercurile politice românești din Transilvania au fost puse în mișcare de episcopul Andrei Șaguna prin organizarea, în

¹ Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene. 1848-1920, București, 1990, p. 17.

² T. V. Păcățianu, Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară, vol. II, Sibiu, 1904, p. 6.

³ Ibidem.

⁴ M. Popescu, Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848-1859, București, 1929, p. 240.

⁵ Ibidem.

zilele de 24-26 octombrie 1860, a unei conferințe confidențiale la Sibiu. Aici s-a ajuns la concluzia că în împrejurările date era necesară convocarea unui congres politic național. Dar mai importante au fost cele două proiecte de program național elaborate de către sibieni și de către fruntașii români din Orăștie. În esență acest program prevedea recunoașterea unor drepturi politice pentru români cum ar fi dreptul la vot reprezentativ, recunoașterea limbii române ca limbă oficială⁶.

Însă expresia cea mai elocventă a luptei românilor hunedoreni pentru drepturi politice o constituie petiția românilor din Hațeg înaintată, la data de 19 decembrie 1860, împăratului Austriei. Petiția expune cu argumente imbatabile imposibilitatea unirii Transilvaniei cu Ungaria așa cum preconizau cercurile politice maghiare. Această petiție, după preambulul de rigoare, cerut de eticheta vremii, arată că, în sensul „înaltei scrisori de mână din 20 octombrie 1860 dată pentru marele principat al Ardealului de către împărat, locuitorii orașului Hațeg consideră că amintitul principat trebuie să aibă cancelarul său deosebit de cancelarul Ungariei, să-și aibă dieta sa proprie, iar popoarele care nu luaseră parte mai înainte la drepturile politice să aibă drepturi politice și reprezentanții lor legitimi la dieta țării ... și prin urmare și națiunea română transilvană, ca cea mai mare parte a Ardealului, trebuie să fie națiune politică, națiune matură, națiune egal îndreptățită întru toate drepturile date de către sacratissima cesaro-regească apostolică Maiestate, ca și alte națiuni conlocuitoare ale Ardealului”⁷.

În continuare românii din Hațeg, ca de altfel din întreg comitatul Hunedoara, consecvenți jurământului național depus de națiunea română transilvană în adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, cer următoarele în petiție:

1. Pentru marele principat al Ardealului să fie cancelar deosebit de cancelarul Ungariei;
2. Să nu se accepte unirea Transilvaniei cu Ungaria, pentru că acest lucru contravine art. 2 al dietei din 1791 care dispune că Transilvania nu se poate încorpora la Ungaria, iar art. 4 al aceleiași diete prevede că Transilvania să aibă constituție proprie și să nu fie supusă altui regat, deci nici Ungariei. În plus această unire contravine tuturor hotărârilor imperiale de-a lungul timpului;
3. Nici una din părțile Ardealului să nu se înstrăineze după voia maghiarilor cu prejudiciul locuitorilor acestui ținut românesc;
4. Limba română să fie limba oficială acolo unde în Transilvania românii sunt majoritari;
5. Să se pună cenș mai mic pentru alegători pentru ca tot românul care poartă greutatea țării să poată alege;
6. Funcționarii superiori să nu fie din rândul acelora care apasă poporul român și îl terorizează pentru interesele maghiarilor și ale sașilor;
7. Să nu se reinstaureze scaunele săsești și secuiești și nici comitatele maghiare care înainte de 1848 nu voiau să știe de români, iar împărțirea politică a Ardealului să rămână statu-quo până la altă împărțire legiuită la care să contribuie pe calea legii și națiunea română prin legiuiții săi deputați;
8. Deputații români din dietă să aibă drept de veto, iar națiunea română să aibă sigil românesc propriu;
9. Ambele cleruri române (ortodox și unit) să aibă drepturi cetățenești care să nu contravină canoanelor bisericești și amintitele cleruri române să nu fie supuse altor cleruri;

⁶ T. V. Păcățianu, op. cit., p. 6.

⁷ Ibidem, p. 172.

10. Limba română să aibă valoare și în locurile unde sunt majoritare celelalte naționalități din Transilvania;

11. În Ardeal să fie numai trei națiuni politice: națiunea română, maghiar-secuiască și cea săsească;

12. Să se declare pentru totdeauna desființată „Unio trium nationum” uniunea națiunilor transilvane de la 1437;

13. Constituirea unei comisii centrale alcătuită din protopopii români vicari, Mitropolitul de Alba Iulia, episcopii români și 300 de membri aleși care să propună președintelui Cancelariei Aulice din partea națiunii române pe acei bărbați în care românii au încredere pentru a le apăra interesele⁸.

De asemenea este denunțată încercarea maghiarilor de a pune un cens prea mare pe alegători ceea ce ar fi avut drept consecință imediată eliminarea românilor de la participarea la viața politică: „Vreau (ungurii n.n.) să pună cens mare pe alegători, că așa națiunea română, stoarsă de puteri și de averi, prin apusul despotism al aristocrațiilor Ardealului, privilegiată mai înainte întru toate, să rămână în minoritate, ca să o poată apoi juca după nota interesului maghiar, până îi va ieși sufletul politicește”⁹.

De altfel la conferința de la Sibiu, din ianuarie 1861, se adoptă două rezoluții referitoare la respectarea drepturilor românilor din Transilvania motivându-se că „între multele națiuni ale imperiului națiunea română din Transilvania este în adevăr cea mai apăsată de toate”¹⁰. Legat de această conferință, în cea de-a doua rezoluție se atrăgea atenția asupra nedreptei repartizări a numărului delegațiilor la conferința de la Alba Iulia ce avea ca scop consultarea delegaților în vederea elaborării unei noi legi electorale pentru Dieta Transilvaniei.

Documentele arată că românii hunedoreni au cerut ca repartizarea la această dietă să fie proporțională cu numărul populației și cu sarcinile publice prestate. În acest sens trebuie remarcate observațiile făcute de vicecomitele George Csaklany în legătură cu protocolul ședinței comitetului provizoriu al comitatului Hunedoara din 8 iulie 1861 și în care judele primar al Devei, George Filip, combătea legile din 1848, îndreptate împotriva românilor: „El nu a vorbit alta – arăta vicecomitele – decât ceea ce au pretins 40.000 români la Blaj în anul 1848, 15 mai, ceea ce s-a vorbit în Conferința de la Alba Iulia de către reprezentanții noștri, ceea ce s-a făcut la Adunarea de la Sibiu”¹¹.

Se constată că, sub raport național, în majoritatea acțiunilor politice prevalează elementul burgheziei, ca inițiator și hegemon al efortului colectiv de emancipare națională. Țărănimea, la rândul ei, arătând o conștiință deosebit de clară a sensului final al competiției pentru putere, trece peste obiectivele de moment pentru a veni în întâmpinarea dezideratelor de ordin național. Din acest motiv se cere cu insistență dregători din neamul său, posibilitatea folosirii limbii proprii în fața forurilor de stat. Toate acestea demonstrează o incontestabilă tangență de ordin social, o interferență de interese dintre pătura conducătoare românească alcătuită dintr-o intelectualitate laică și bisericească, preponderent rurală și masa mare a țăranimii române. Așa se face că fruntașii politici români vor preconiza atât concepții politice noi, cât și idealuri social-democrate cum s-a întâmplat în 1863, la Sibiu, când deputații români acționează pentru desființarea reminiscentelor feudale, pentru ridicarea socială și culturală a satului românesc. De aceea atribuirea, de către ziarele nobiliare, conduitei politice mature a

⁸ Ibidem, p. 173-175.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, p. 205.

¹¹ Ibidem, p. 84-85; Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene. 1848-1920, p. 21.

țărânimii a atributului de „agitații”, datorate exclusiv intelectualității și mai ales preoțimii, vinovată de „îndoctrinarea” omului simplu și neștiutor de la sate, înseamnă a nu recunoaște capacitatea țaranului român de a discerne între bine și rău, între ce este drept și ce este nedrept, a-i nega, în ultimă instanță, sentimentul național pe care-l dovedise cu prisosință în timpul revoluției.

Elocventă, în acest sens, este aserțiunea din ziarul „Telegraful” din 1863 care spunea: „Țăranii români scăpați de pârjolul veacurilor numai cu sufletul în oase au și ei simțire pentru oamenii lor căci cine poate crede că trecutul a șters din ei iubirea și simțul de dreptate”¹². De altfel, pentru acei oameni politici români care se identifică, în acțiunile lor, cu aspirațiile spuse sau nu ale țaranului român, omul simplu al satului românesc este capabil să exprime sentimente de recunoștință, așa cum fac locuitorii satului Dobra din comitatul Hunedoara când se adresează, în 1860 lui George Barițiu cu o scrisoare de recunoștință, în numele mai multor comune românești din comitatul Hunedoara, mulțumind marelui om politic pentru activitatea sa.

Cu ocazia alegerilor membrilor pentru Dieta de la Sibiu ce vor avea loc într-un document emis de către Andrei Șaguna se menționează condițiile celor care pot să fie aleși:

a) să fie bărbați sau de parte bărbătească care au împlinit 24 de ani, își administrează singuri averile și nu fac parte din clasa șerbilor;

b) parohii, capelanii predicatori, doctorii, chirurgii, avocații, inginerii, artiștii academici, profesorii, notarii comunali și învățătorii comunali pot să fie aleși în cercul unde fac parte.

De asemenea poate să fie ales oricine care are drept de a alege în Transilvania și cei care au plătit contribuția cu un an în urmă de 8 florini¹³.

La fel ca și în timpul revoluției de la 1848 viața politică sătenească este în epoca liberală la o cotă deosebit de înaltă. Astfel alegerea dregătorilor sătești, în localitățile rurale ale comitatului Hunedoara, mai ales a juzilor, suscită foarte multe acte a căror tentă națională se relevă în hotărârea cu care satele își apară dreptul de a-și alege în mod liber pe mai marii lor și în fermitatea cu care sunt respinse amestecurile proprietarilor în treburile sătești. Semnificativ în acest sens este protestul membrilor români din comisia electorală a circumscripției electorale Totești, comitatul Hunedoara, împotriva ilegalităților comise față de populația românească la întocmirea listelor de vot în anul 1863. Membrii cer comitetului electoral central al comitatului Hunedoara să ia măsuri pentru curmarea acelor ilegalități.

De altfel, în legătură cu amintitele alegeri, se manifestă o anumită îngrijorare în tabăra românească în legătură cu comportamentul corpului de alegători români, cu majoritate țărănească, într-o vreme în care românii nu aveau încă o organizare politică propriu-zisă, un partid politic și când succesul electoral al națiunii depindea în primul rând de atitudinea satului românesc. Nicicând, cu excepția anului 1848, lumea satului transilvănean nu a desfășurat o activitate politică mai amplă. Eferescența politică era alimentată și de faptul că funcționarii locali și foștii stăpâni de pământ exercitau presiuni asupra sătenilor încercând să profite de lipsa lor de cultură, de lipsa oricărei educații politice în mediul sătesc. Cu cine, cum și unde să voteze, pe cine să asculte dintre cei care li se adresează erau întrebări dificile pentru omul de la țară. Nu mai puțin importantă este temerea că țăranii, privind dreptul alegerii ca o nouă sarcină aruncată

¹² S. Retegan, Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1860-1867), Cluj-Napoca, 1983, p. 13.

¹³ DJHAN, Fond Prototopopiatul Ortodox Orăștie, nr. dos. 1/1863, f. 1.

asupra lor, ar putea să-și împartă voturile între uniți și neuniți sau că nu-și vor îngădui să rupă câte 3-4 zile din lucrul câmpului pentru a participa la „campania” electorală¹⁴.

Toții alegători români primesc câteva recomandări ca toți cei care au dreptul să voteze să meargă să-și exercite acest drept; în caz contrar va avea de suferit națiunea română și religia ortodoxă întrucât nu va fi reprezentată cum trebuie, deputații fiind în număr redus neavând nici o șansă în a adopta legi favorabile pentru români.

Situația s-a complicat și mai mult în pragul alegerilor când în unele comitate, inclusiv Hunedoara, funcționarii locali maghiari, împărțind listele electorale, acreditează ideea că satele pot face cunoscut în scris pe cine vreau deputat, prin intermediul juzilor și juraților. Au existat, de asemenea, tentative de corupție a preoților sau juzilor români. Numai că, în ciuda tuturor acestor presiuni, țărănimea română a intuit că anul 1863 are o gravitate politică nemaîntâlnită de la 1848 încoace. Elocvent este protestul membrilor comisiei electorale din Totești despre care am amintit anterior. În acest protest surprindem abuzuri flagrante îndreptate împotriva populației românești. Astfel aflăm că „cei mai mulți dintre oficialii respectivi nu și-au îndeplinit datorițe spre a încunoștința pe popor la timpul său și notarii la rugarea poporului nu s-au prezentat ca să le cetească lista îndreptățiților ...”¹⁵.

Apoi, se arată în continuare, „listele înscrise cu membrii îndreptățiți la alegere trimise de la comitat au fost false cele mai multe nume și căsunătoare de tulbure în popor prin înscrierea altor zeci de membri neîndreptățiți: servitori, fugari și necunoscuți”¹⁶ și acestea s-au făcut în ciuda instrucțiunilor „prea înalte”. Așa că, în temeiul regulamentului provizoriu elaborat de înaltele autorități imperiale austriece referitor la „rectificarea indivizilor neîndreptățiți cu censul de alegerea deputaților la viitoarea Dietă a Marelui Principat al Transilvaniei și a nenumăratelor excese comise în această privință”¹⁷, membrii comisiei electorale a circumscripției Totești predau protestul respectiv comisiei centrale a comitatului Hunedoara cu „acel adaos ca prea onorata comisiune să ia la pertractare și investigare cum că: prin ce modalitate, prin cine, cum, de unde și cu ce scop s-au transpus în aceste liste de alegători atâtea nume neîndreptățite, false și necunoscute, așa cum s-a întâmplat și în comunele Sălașul de Sus, Paroș, Peștera, Măcești, Băiești, Râu Alb, Silvașul de Sus, Tuștea și Ciula Mare”¹⁸. Protestul se încheie cu „pretenția” ca el să „se transpună la înalt regescul Gubernium spre deplină încunoștințare și grațioasă îndreptare”¹⁹.

De altfel Dieta românească din anii 1863-1864 a constituit un moment deosebit de important pentru viața politică a românilor transilvăneni pentru că ea a însemnat finalizarea luptei de mai bine de un secol pentru recunoașterea legislativă a națiunii române, a limbii și confesiunilor sale. Într-adevăr, în 1863, forul legislativ al Transilvaniei votează legea prin care limba română este recunoscută alături de cea maghiară și germană, ca limbă oficială a statului. Națiunea română din Transilvania devenea din „misera plebs contribuens” disprețuită și neluată în seamă, cum fusese până la 1848, națiune politică participantă direct la viața publică. Hotărârile dietei de la Sibiu (1863-1864) răspundeau unor aspirații vechi cărora le dăduse glas, primul Inochentie Micu în memoriile sale, apoi constituiseră revendicarea de căpătâi a Supplex-ului, au

¹⁴ S. Retegan, op. cit., p. 26.

¹⁵ Ibidem, p. 124.

¹⁶ Ibidem, p. 125.

¹⁷ Ibidem, p. 124.

¹⁸ Ibidem, p. 125.

¹⁹ Ibidem.

fost punctul esențial al programului revoluției de la 1848 și, imediat înaintea dietei, fuseseră ideea centrală a conferințelor românești din ianuarie 1863²⁰.

La data de 21 aprilie 1863, împăratul Francisc Iosif I într-un document emis anunța convocarea Dietei Transilvaniei la data de 1 iulie 1863 când se va emite regulamentul provizoriu și se vor propune proiecte de legi despre efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a religiilor ei, întrebuintarea celor trei limbi utilizate în țară în comunicări oficiale; compunerea și ordinea dietei; schimbarea împărțirii politice a țării; organizarea tribunalelor; înființarea unei bănci de ipotecă²¹.

Dieta din 1863-1864 nu este numai o etapă importantă a mișcării naționale românești, ci constituie în același timp, un moment deosebit al istoriei Transilvaniei întrucât, în afara celor două legi referitoare la români, la Sibiu s-a abordat, într-un spirit democratic, o sferă foarte largă de probleme sociale, economice, politice care interesau pe toți locuitorii Marelui Principat. Astfel, de pildă, s-a revăzut Patenta urbarială din 1854, s-a înființat un tribunal suprem, s-a adoptat o nouă lege electorală. Dieta a dezbătut, de asemenea, probleme ca: o nouă împărțire politico-administrativă, reducerea impozitelor, construirea unei căi ferate, bugetul Transilvaniei, armatei²².

Nu trebuie omis apoi faptul că în dietă s-au cristalizat și raporturile Transilvaniei cu imperiul și s-a făcut referire la principiul fundamental al organizării acesteia. În frământarea politică a monarhiei, între susținerea centralismului, federalismului sau dualismului Dieta de la Sibiu s-a situat ferm pe o poziție federalistă care, în împrejurările de atunci, corespunde cel mai bine interesele popoarelor subjuate. De altfel, unul din primele acte ale Dietei a fost tocmai adoptarea Diplomei din 1860 și a Patentei din 1861 ca legi fundamentale ale Transilvaniei. Pentru că, trebuie recunoscut, cu toate limitele lor documentele respective ofereau totuși națiunii române, ca și altor națiuni, posibilități incomparabil mai mari de dezvoltare decât cele anterioare sau de după perioada guvernării liberale²³.

În acest spirit dieta a căutat să mențină autonomia istorică a Marelui Principat drept pavază atât împotriva tendințelor centraliste ale Curții de la Viena cât și împotriva tendințelor unioniste ale nobilimii maghiare. Firește că, în condițiile istorice de atunci, legile adoptate la Sibiu nu puteau dăinui multă vreme.

Orientarea Habsburgilor spre o înțelegere cu nobilimea și burghezia maghiară și încheierea pactului dualist din 1867 au făcut precară existența legilor adoptate în anii 1863-1864. Totuși, după această privire generală asupra Dietei din 1863-1864, trebuie să subliniem atitudinea și faptele românilor din comitatul Hunedoara vis-a-vis de dieta amintită. Preparativele pentru dietă, lungi și complicate, încep încă din decembrie 1862. Guvernul din Cluj trebuie să se ocupe de alcătuirea listelor electorale, întocmirea celor 11 proiecte de lege, înaintarea propunerilor pentru denumirea celor 40 de regaliști, inițierea pregătirilor în comitate, scaune, orașe, supravegherea și coordonarea alegerilor.

În Hunedoara, al doilea comitat al Transilvaniei, în toate cele șase cercuri Pui, Totești, Peștis, Geoagiu, Ilia și Leșnic alegerile s-au desfășurat într-o atmosferă decentă. Ținuta alegătorilor ca și a „celeilalte mulțimi de popor” care vine la locurile de votare este pe măsura gravității momentului. Se remarcă deplina înțelegere dintre fruntașii politici și alegători, tactul și sobrietatea celor dintâi, conștiința națională a celor din urmă. Eșuează încercările unor funcționari comitatensi de a provoca neînțelegeri

²⁰ Idem, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Cluj Napoca, 1979, p. 5.

²¹ DJHAN, *Fond Protopopiatul Greco-Catolic Orăștie*, nr. dos. 1/1863, f. 1.

²² S. Retegan, *op. cit.*, p. 6.

²³ Ibidem, p. 7.

confesionale între uniți și neuniți²⁴. Din comitatul Hunedoara au intrat în Dietă: asesorul Ioan Balașiu, vicarul Hațegului Petru Pop, protopopul Ioan Rațiu, judele Petru Damian, procurorul Rudoulf Orbonașiu și protosinghelul Nicolae Popeea²⁵. Referitor la aleșii românilor, un anonim din Hunedoara scrie la Sibiu: „Dare-ar atotputernicul ca aleșii noștri când se vor înturna din dietă în mijlocul nostru isprăvile aceleia să ni le poată anunța cu acea mulțămîtă și îndestulime cu care acum, în speranță, se duc trimiși din mijlocul nostru”²⁶. Vedem în acest cuvinte mai mult decît un crez politic, vedem speranța pentru un viitor mai bun pentru mult încercatul popor român de-a lungul zbuciumatei sale istorii.

Românii din comitatul Hunedoara urmăresc, plini de speranță, activitatea politică a fruntașilor națiunii române, și în special cea a lui George Barițiu. Astfel se regretă absența de la tribuna dietei, e drept de scurtă durată, a lui Barițiu, ale cărui pledoarii sunt urmărite pretutindeni în Transilvania. „N-ar trebui să lipsească în dietă, oricare va fi cursul ei – scrie un corespondent al „Concordiei” – pentru că, după părerea celor din comitatul Hunedoara, națiunea pînă acum și l-a știut și îl știe în toate cauzele sale, de oracol al ei și când știe pe Barițiu, la masa verde în dietă cugetă că cursul aceleia, bun sau rău, cum va fi nu va fi lipsit de espresiunea acelor dorințe fundamentale ca națiunea la care și le pretinde pentru fericirea ei”²⁷.

În 1862, deci cu un an înaintea de deschiderea lucrărilor dietei de la Sibiu, judele regesc, George Domșa, adresa din Orăștie, la 2 februarie 1862, o scrisoare către episcopul Andrei Șaguna în care respectivul jude își exprima opiniile sale în legătură cu participarea deputaților români la adunările Universității săsești și la care se pusese și problema împărțirii Transilvaniei în teritorii naționale: „Eu, de pe partea mea, și acum sunt de opiniunea aceea cum că deputații români care se vor afla acum la Universitatea săsească la consultarea și dezbateră acestui obiect, sub nici o condiție să nu se lase, ba încă ar fi și mai bine ca pînă încă nu vom fi reprezentați cu numărul care ni se cuvine după numărul poporului român din fundum Regiu și pînă când se va fi universitatea „Universitate săsească”, pînă atunci deputații români la cea universitate săsească să nu participe sau cel puțin la pertractarea nici unui obiect momentan să nu se împărtășească, ca să nu poată zice sașii astăzi sau mâine că cele ce se vor pertracta și determina ar fi pentru români obligatorii, fiindcă și deputații români au fost de față, cum le place a zice ungarilor despre obiectele pertractare și determinate la dieta din 1848”²⁸.

Tot aici trebuie menționat raportul prim-vicecomitelui Iosif Hodoș, adresat comitelui suprem al comitatului Zarand, referitor la folosirea limbii române în administrația comitatului.

Un alt luptător român, protopopul Nichifor Crainic din Dobra se aliază de asemenea, la mișcarea generală ce se crease în comitatul Hunedoara, în vederea obținerea statutului de limbă oficială pentru limba română. Astfel, cu câteva luni înaintea deschiderii Dietei de la Sibiu, în octombrie 1862, sus-amintitul protopop se adresează episcopului Andrei Șaguna cerând recunoașterea limbii române ca limbă oficială.

În cele din urmă, în perioada iulie 1863 - octombrie 1864 s-a întrunit Dieta Transilvaniei la Sibiu. Cu toate că alegerile de deputați s-au făcut pe bază cenzitară, este

²⁴ Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene. 1848-1920, București, 1990, p. 148.

²⁵ S. Retegan, op. cit., p. 76.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene. 1848-1920, p. 148.

pentru prima oară în istoria Transilvaniei, când în dietă au intrat un număr mare de deputați români. Majoritatea deputaților unguri au refuzat să ia parte la lucrări. Deputații români și sași au votat atunci „Legea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunii sale cu a celorlalte naționalități și confesiuni” precum și „Legea privind folosirea limbii române în administrație cu cea germană și maghiară”²⁹. Aceste două legi fiind sancționate de împărat au însemnat recunoașterea drepturilor românilor urmărite, în lupte politice, de aproape un secol și jumătate de către românii transilvăneni și implicit de cei hunedoreni. Din păcate, această stare de lucruri nu a durat mult, întrucât la 15 septembrie 1865, un rescript imperial hotărâ desființarea Dietei de la Sibiu, ordonând convocarea pentru ziua de 19 noiembrie a aceluiași an a unei diete a Transilvaniei la Cluj.

Alegerile pentru această dietă urmau să se desfășoare conform prevederilor legii feudale din 1691 care dădeau monarhului posibilitatea de a numi un număr nelimitat de „regaliști” din rândul posesorilor de titluri nobiliare. Cum nobilii transilvăneni erau în mare majoritate de origine maghiară, era de la sine înțeles că și majoritatea parlamentară era asigurată de cercurile privilegiate maghiare. Evident că această situație, pe lângă protestele românilor din comitatul Hunedoara, a dus la delimitarea unor curente de opinii în rândul conducătorilor români din Transilvania.

În timp ce unii erau de părere ca românii să participe la viața politică a țării, alții în frunte cu George Barițiu și Ioan Rațiu, erau de părere ca românii săi să se abțină de la participarea la viața politică a Transilvaniei, respectiv participarea la alegerea și la lucrările dietei. Se conturează astfel, în preajma dualismului, cele două curente din mișcarea politică românească din Transilvania, „activiștii” în frunte cu Andrei Șaguna și oponenții lor „pasiviștii”. Disensiunile celor două curente, care au durat până la începutul secolului al XX-lea, au perturbat într-o oarecare măsură unitatea de acțiune a românilor transilvăneni în lupta lor pentru emancipare națională.

În cele din urmă, prin alegerea a 14 români, la care s-a adăugat un număr de 34 regaliști numiți de împărat, pe lângă cei 130 de unguri și 125 de sași, în ziua de 24 noiembrie/6 decembrie 1865, s-au deschis lucrările Dietei Transilvaniei la Cluj, la care deputații unguri și sași au cerut recunoașterea imediată a unirii Transilvaniei cu Ungaria, ceea ce duce automat la desființarea autonomiei acesteia³⁰. Normal că, față de această situație și reprezentanții românilor hunedoreni, alături de ceilalți transilvăneni, au luat atitudine față de încercările autorităților maghiare de a impune în funcțiile supreme ale comitatului Hunedoara și Zarand (ale cărei localități intraseră în componența comitatului Hunedoara, după desființarea comitatului Zarand, în 1876) funcționari de origine maghiară, așa cum s-a întâmplat cu locuitorii din Hălmagiu și satele înconjurătoare, care într-un memoriu adresat primului ministru al Ungariei, cereau menținerea în funcția de comite suprem al comitatului un român deoarece majoritatea covârșitoare a populației comitatului o formau românii.

De altfel, în toată luna martie 1867, documentele vremii consemnează un număr impresionat de proteste și memorii ale locuitorilor din Țebea, Căraciu, Lunca, Baștea, Cărstău, Ormindea, Trestia, Hărtăgani, Peștera, Crăciunești și Săliște³¹ față de manevrele de înlocuire a funcționarilor români cu funcționari maghiari în funcțiile supreme ale comitatului. Manevre care, de altfel, erau consecința imediată a încheierii pactului dualist austro-ungar din 5/17 februarie 1867. Dualismul a reprezentat nu numai

²⁹ Ibidem, p. 22.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

un atentat la drepturile politice ale românilor din comitatul Hunedoara și o înăsprire a sistemului de asuprire națională și socială, dar și o puternică frână în calea afirmării naționale a românilor transilvăneni. Atitudinile curajoase ale unor deputați români în dieta de la Pesta, ca de pildă a lui Iosif Hodoș, determină pe alegătorii români, din cercul electoral Dobra să-și exprime sentimentele de admirație într-o telegramă adresată lui Hodoș.

Nu putem să nu evocăm în anul 1867, care marchează compromisul austro-ungar, figura tenace a luptătorului Nicolae Crainic, protopopul din Dobra, care cere comitelui suprem al comitatului Hunedoara ca ordinele ce i se transmit să fie scrise în limba română.

Încorporarea Transilvaniei la regatul ungar a însemnat nu numai o vădită nedreptate cauzată de nobilimea maghiară de a impune un statut de inferioritate economică, politică și spirituală națiunii române, ci a însemnat, în același timp, o intensificare a politicii de deznaționalizare a românilor transilvăneni. În fața asupririi naționale, ca și împotriva dominației politice, economice și a maghiarizării forțate, pătura intelectuală din rândul burgheziei românești a continuat, în deceniile următoare, atât lupta de clarificare a modalităților de acțiune („activism”, „pasivism”), cât și sporirea gradului de manifestare în vederea ridicării continui a nivelului spiritualității și conștiinței naționale a românilor, pentru atingerea scopului de emancipare națională: unirea cu România, deziderat al revoluției de la 1848-1849, nu înainte însă de a trece prin momente de grele încercări, materializate fie în interzicerea activității Partidului Național Român din Transilvania, fie prin impunerea unor legi dure care vizau maghiarizarea forțată a românilor, fie prin intentarea unor procese politice fruntașilor români, cum a fost cazul Memorandum-ului, toate cu scopul final de a înfrânge lupta românilor transilvăneni pentru emancipare națională.

LE MOUVEMENT NATIONAL DES ROUMAINS DE HUNEDOARA ENTRE 1849 – 1867

Résumé

La réalisation de l'Union de la Moldavie et de la Valachie, le 24 janvier 1859, a constitué l'occasion d'intensifier la lutte de libération nationale des Roumains de Transylvanie.

D'après deux projets de programme national élaborés par les Sibieni et les notables de Orăștie, l'expression la plus significative de la lutte des Roumains des Hunedoara pour leurs droits politiques a été représentée par la pétition de Roumains de Hațeg du 19 décembre 1860. Celle-là argumentait l'impossibilité de l'Union de la Transylvanie et de l'Hongrie.

Les élections des membres de la Diète de Sibiu auront pour effet des nombreux protêts. Il faut mentionner le protêt des Roumains de la comission électorale de Totești ou ont eu lieu des abus flagrants contre le population roumaine.

D'après les documents du temps qui ont cité un grand nombre de protêts et de mémoires des habitants de Țebea, Lunga, Trestia, l'un des plus importants représentants du mouvement national a été l'archiprêtre Nichifor Crainic de Dobra.